

יורה מדע

גיליון חודשי להלכה, מדע וטכנולוגיה

גיליון 25 – אב-אלול תשפ"ג

מכשירי שמיעה (ז)

הקדמה

בגיליון זה, בעזרת ה', נחתום את הסידרה בנושא מכשירי השמיעה¹. בגיליונות 19-20 הכרנו את מערכת השמיעה ואת אופי גלי הקול. בדיון ההלכתי שראינו בגיליונות אלו, התמקדנו בדיוני הפוסקים לגבי שמיעת מצוות באמצעות מכשיר ה'חצוצרה', ששימש כבדי שמיעה בדורות עברו. דיון זה היווה פתיחה לדיון על מכשירי השמיעה החשמליים. בגיליונות 21-22 הכרנו את מכשירי השמיעה החשמליים, ולמדנו את סוגיית השימוש בהם עבור שמיעת מצוות שונות וכן כמה נקודות לגבי שימוש בהם בשבת. מגיליון 23 ועד לגיליון זה אנו עוסקים בשתל הקוכלארי: בגיליונות 23-24 עסקנו בשמיעת מצוות שונות באמצעותו, ובגיליון זה נעסוק בכמה נקודות הנוגעות לשימוש בו בשבת². חלק מהדיונים שראינו בגיליון 22 נוגעים גם לגיליון זה. כמו כן, חלק מהדיונים שנראה כאן עשויים לתת כיוונים נוספים לדיונים שכבר ראינו בגיליון 22. בגלל שהשאלות רבות ומשתנות מדגם לדגם, לא נוכל לגעת כאן בכל השאלות³.

בגיליון זה לא יהיה הסבר מדעי בפני עצמו. ההיכרות עם הפרטים הטכניים הנצרכים לדיון ההלכתי תבוא תוך כדי הדיון. מומלץ לחזור על ההסבר המדעי בגיליון 23 לפני קריאת הגיליון הנוכחי. לא ניגע בגיליון זה במספרים מדויקים ובדגמים ספציפיים, אלא בקווים הכלליים של הדיון. להלכה למעשה יש להתייעץ עם פוסק על המקרה המסוים⁴.

במחקר לקראת כתיבת הגיליון הנוכחי (ושני הגיליונות הקודמים), קיבלתי עזרה מיוחדת ונדיבה מד"ר מרים גאל-דור, ממרכז השמיעה והדיבור במרכז הרפואי הדסה עין כרם. השתדלתי ללמוד היטב את דרך הפעולה והשימוש במכשיר, אך בגלל שאינני מכיר מקרוב את צורת השימוש, אפשר שטעיתי בהסברים. אשמח להערות מכל סוג על הדברים.

הדיון ההלכתי בגיליון זה יתחלק לשנים: דיון על הגדרת הצורך של משתמש השתל ודיון על נקודות פרטניות העולות בשימוש בשתל בשבת.

¹ בתקוה להשלים בחודשים הקרובים נקודות שנשארו פתוחות (בעיקר בגיליון הקודם), ועוד צריכות ליבון והתייעצות עם פוסקים.

² אפשר להשיג (חינם) את כל העלוניים שעברו, דרך כתובת המייל שמופיעה בסוף הגיליון.

³ תשובות מפורטות על שאלות רבות מופיעות בספר יעיר לי אוזן. לעת עתה הספר (במהדורה העדכנית והשלמה) אינו מופיע באוצר החכמה. עד כמה שידוע לי, אפשר עדיין להשיג אותו בסניפי מכון השמיעה שמע קולנו.

⁴ ראה גיליון 22, הערה 2. כשדנים על שתל קוכלארי יש עוד נקודה שחשוב לציין: בשונה ממכשיר שמיעה, שכולו חיצוני, את השתל אין אפשרות להחליף לאחר ההשתלה. אמנם את החלק החיצוני אפשר לפעמים לשדרג או להחליף, אם יוצא לשוק דגם חדש, אך זה רק אם הדגם החדש מותאם לחלק הפנימי שהושתל. לכן, אם הצוות המטפל ממליץ על כמה אפשרויות, עדיף לעסוק בשאלות ההלכתיות לפני ההשתלה, כדי לבחור דגם שיהיה הכי מותאם לפסיקת ההלכה במקרה הספציפי. אם הצוות הרפואי נותן כמה אפשרויות, אך נותן עדיפות לדגם מסוים, זה שיקול שצריך להעלות בפני הפוסק שאיתו מתייעצים.

דיון הלכתי בהגדרה ההלכתית של צורך המשתמש בשתל

הגדרת הצורך של משתמשי השתל מבחינת הלכות שבת

לפני שנדון בכמה שאלות נקודתיות העולות בשימוש במערכת השתל בשבת, נדון בשאלה כללית שמשייפה על כל הדיון בנקודות הפרטניות. בהלכות שבת יש התייחסות שונה לדרגות שונות של חולי או צורך, וצריך להגדיר את הצורך של משתמשי השתל לפי האפשרויות השונות הקיימות בהלכות שבת, כדי לדעת אלו דברים אפשר להתיר עבורו. נעבור על אפשרויות שונות להגדרת הצורך בשתל ונדון האם ומתי נכון להגדיר כך את הצורך בשתל.

האם הצורך בשתל נחשב כפיקוח נפש?

כידוע, פיקוח נפש (סכנת חיים) דוחה את כל איסורי השבת. כאשר אי-השימוש בשתל עלול לגרום לסכנת חיים יש להשתמש בו בשבת, כולל כל הפעולות הנצרכות לכך. דוגמה כזו יכולה להיות ילד שמשחק בשבת בחוץ, במקום שבו עלולות להגיע מכוניות בלי שישים אליהם לב, כאשר לא ישמע את הרעש שלהן. הפוסקים נחלקו, האם בכל חילול שבת לצורך פיקוח נפש יש לבצע את הפעולות הכרוכות בכך בצורה פחות חמורה מבחינת ההלכה, או שאין לעשות כך. דעת הרמב"ן, שבכל מקרה של פיקוח נפש יש למעט בחילול השבת אם אפשר. לעומתו, מבין המגיד משנה שלדעת הרמב"ם רק עבור פעולות הכרוכות בלידה יש להשתדל למעט בחומרת חילול השבת, אך בשאר המקרים של פיקוח נפש אין להשתדל לבצע את החילול דווקא בדרך פחות חמורה⁵.

הרמ"א (או"ח, סימן שכח, סעיף יב) פסק כדברי הרמב"ן, שבכל מקרה של פיקוח נפש יש למעט בחילול השבת, אם זה לא גורם לדחיית הפעולה⁶. במקרה שלנו, אין בהפעלת מערכת השתל צורך מיידי, אלא צורך למנוע בהמשך היום מצבי פיקוח נפש. לכן, השימוש וההפעלה שלו נחשבים כמקרה שבו הקפדה על פעולות פחות חמורות מבחינת הלכות שבת לא גורמת לפיקוח נפש⁷. השלחן ערוך לא גילה דעתו במפורש בעניין זה, והפוסקים דנו בשאלה מה דעתו. נביא בקצרה כמה מפוסקי ספרד הקרובים לדורנו. הגר"ע יוסף זצ"ל כותב בחזון עובדיה (שבת, כרך ג, עמ' שכד), שלדעת השלחן ערוך, רק עבור יולדת יש להשתדל לבצע את המלאכה דווקא בשינוי, אך לא עבור שאר מצבי פיקוח נפש. זאת, משום שבהלכות יולדת (או"ח, סימן של) הזכיר השלחן ערוך בפירוש שעדיף לבצע את חילול השבת על ידי שינוי כשאפשר, אך בהלכות חולה (או"ח, סימן שכח) לא הזכיר זאת. בכף החיים (סימן שכח, ס"ק פה) הביא כמה פוסקים, הסוברים שלפי השלחן ערוך שבת 'דחוייה' במקרה של פיקוח נפש ולא 'הותרה'. לפי דברי כף החיים פסק הגר"מ אליהו בספר מאמר מרדכי (שבת ה, עמ' קמב), שיש להשתדל לבצע את חילול השבת בצורה הכי פחות חמורה⁸.

האם הצורך בשתל נחשב כמו סכנת אבר?

הצורך הרפואי החמור ביותר שמופיע בהלכות שבת, אחרי פיקוח נפש, הוא 'סכנת אבר'. מדובר על חולי שלא עלול לגרום למוות אלא לסכנה לאחד מאברי האדם. מוסכם על רבותינו הראשונים שמוותר לומר לגוי לבצע עבורו אף מלאכות שנאסרו מהתורה. אך הם נחלקו מה הותר ליהודי לעשות עבורו:

- לדעת ראשונים רבים⁹ הותרו כל איסורי דרבנן.
- לדעת הרמב"ם (ע"פ הבנת הבית יוסף באו"ח סימן שכח¹⁰) הותרו דווקא איסורי דרבנן שאינם דומים למלאכות האסורות מהתורה וכן אין בהם חשש שמא יגיע לעשיית מלאכות כאלה.

⁵ המחלוקת מופיעה בין השאר במגיד משנה, הלכות שבת, פרק ב, הלכה יא.

⁶ והדיחוי אף לא יגרום לספק פיקוח נפש (כף החיים, סימן שכח, ס"ק עה).

⁷ כל זאת בלי להיכנס כרגע לשאלה שנדון בה בהמשך: האם ואיזה איסור יש בהפעלת המערכת או בפעולות שונות הכרוכות בכך.

⁸ אפשר שמדברי כף החיים עצמו אין הכרח לומר שיש להתאמץ במיוחד לשנות את הדרך הרגילה של עשיית המלאכות, אלא רק לבחור בדרך רגילה שיש בה חומרה הלכתית נמוכה יותר, מבין הדרכים הרגילות לעשיית הפעולה. ראה מה שהביא במנוחת אהבה (חלק א, פרק כא, עמ' תמו למעלה ועמ' תמז הערה 24).

⁹ ראה טור ובית יוסף (או"ח, סימן שכח, סעיף יז).

¹⁰ דרכי משה (או"ח, סימן שכח, ס"ק ח) ומגן אברהם (שם, ס"ק יב) חלקו על הבנתו, וסברו כדברי המגיד משנה, שהרמב"ם מתיר במקרה זה את כל איסורי דרבנן.

- מדברי התוספות (מסכת סוכה, דף כו, ע"א, ד"ה ואפילו) נראה, שמותר לחלל שבת אף במלאכות דאורייתא כדי למנוע סכנת אבר¹¹. כך גם מופיע בספרים: אור זרוע (חלק ב, הלכות יום הכיפורים, סימן רפ), מרדכי (שבת, סימן תסד) והגהות מימוניות (שבת העשור, פרק ב, ס"ק ה) בשם רבנו תם¹².

השלחן ערוך (או"ח, סימן שכח, סעיף יז) פוסק כדברי רוב הראשונים, שמותר לבצע את כל הפעולות האסורות מדרבנן כדי להציל אבר¹³.

יש אולי מקום להסתכל על מערכת השתל כאילו היא מצילה כל רגע ורגע את השמיעה של האוזן, כי לולי היא, האוזן לא הייתה שומעת. אם כן לכאורה יהיה מותר לבצע כל פעולה שאסורה מדרבנן עבור שימוש בשתל. אך נראה שזה הסבר דחוק. מצב האוזן לפני השבת ואחריה שווה – בלי מערכת השתל האוזן לא תתפקד, ואיתנו היא תתפקד. אי-השימוש בשבת אינו מסכן דבר. ההבדל הוא רק בתוך השבת עצמה, ולכן ההיתר צריך להתייחס לצורך של המשתמש בשתל בתוך השבת, ולא מעבר לכך.

¹¹ שיטה זו של התוספות לא הוזכרה בטור, בבית יוסף ובשלחן ערוך. יש מקום להבין שהתוספות כלל לא התכוונו לומר שמותר לחלל שבת במלאכות דאורייתא עבור סכנת אבר. התוספות מתייחסים לדברי הגמרא (סוכה, דף כו, ע"א) העוסקת בהגדרת החולה הפטור ממצוות סוכה: חולה שאמר - לא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חולה שאין בו סכנה, אפילו חש בעיניו, ואפילו חש בראשו. מהגמרא נראה שהחש בעיניו אינו נחשב לחולה שיש בו סכנה, ועל כך כתבו התוספות: אף על פי שאין בו סכנת עין דסכנת אבר כסכנת נפשות אפילו לחלל עליו את השבת כדמוכח פרק אין מעמידין (ע"ז דף כח:). גבי עין שמרדה.

נראה שהתוספות פירשו את דברי הגמרא כך: החושש בעיניו שהוגדר כחולה שאין בו סכנה, אינו חולה שנשקפת סכנה לעינו. אם הייתה נשקפת סכנה לעינו, הוא נחשב כחולה שיש בו סכנת חיים, כי תמיד סכנת אבר נחשבת כסכנת חיים. את הקביעה שסכנת אבר נחשבת כסכנת חיים מביאים התוספות ממסכת עבודה זרה (שהיא הסוגיה המרכזית בנושא סכנת אבר). אך מפשט הסוגיה נראה שהגמרא התייחסה דווקא לסכנת עין כסכנת נפשות, משום שהעין קשורה ללב. אם כן, דברי התוספות אינם מובנים!

הרש"ש ושפת אמת שאלו שאלה זו, ומסקנתם היא שכוונת התוספות דווקא לסכנת עין ולא לסכנת כל אבר. הרש"ש סבר שזו טעות דפוס והשפת אמת כתב שצריך להסביר שכוונת התוספות דווקא לעין. לפי זה, פירוש דברי התוספות דומה למה שהובן בתחילה, אך בשינוי קטן: החושש בעיניו שהוגדר בגמרא כחולה שאין בו סכנה, אינו חולה שנשקפת סכנה לעינו. אם הייתה נשקפת סכנה לעינו, הוא חולה שיש בו סכנת חיים, כי סכנת עין נחשבת כסכנת חיים, כפי שנראה מהגמרא במסכת עבודה זרה. בדומה לכיוון זה מופיע גם בחלק מהגרסאות בספר האגודה (סוכה, פרק ב, סימן יח) בשם ר"י.

אפשרות נוספת היא לגרוס בדברי התוספות כדברי תוספות רבנו פרץ (סוכה דף כו עמוד א): ואפי' אין בו סכנה אלא בעין (ו) [ד]סכנת אבר כסכנת נפשות לחלל עליו שבתות כדמוכח פ' אין מעמידין [ע"ז כ"ח ע"א] גבי עין שמרדה.

לפי רבנו פרץ למרות שהסכנה היא רק בעין, האדם פטור מסוכה כי הוא נחשב לחולה שיש בו סכנה, כפי שנראה מהגמרא במסכת עבודה זרה. גירסת רבנו פרץ מסתדרת עם הגמרא במסכת עבודה זרה, אך היא לכאורה לא מתאימה לפשט דברי הגמרא בסוכה, שהתייחסה לחושש בעין כחולה שאין בו סכנה, ולכן עדיף להסביר את דברי התוספות כפי שהסבירו רש"ש ושפת אמת.

ראה עוד בהערה הבאה.
¹² האור זרוע, המרדכי והגהות מימוניות מביאים שראב"י תמה על דברי רבנו תם, שאינם מתיישבים עם הגמרא בעבודה זרה שהובאה בהערה הקודמת. את דברי רבנו תם אין אפשרות לפרש בדרך שיתאימו לדברי הגמרא במסכת עבודה זרה, באמצעות הדרכים שהציעו הרש"ש ושפת אמת (שראינו בהערה הקודמת) לפרש את דברי התוספות במסכת סוכה.

בשו"ת מלמד להועיל (חלק ב, סימן לב) תירץ את דברי רבנו תם שיתדורו עם הגמרא בעבודה זרה כך: רבנו תם הבין שמדברי הגמרא, האומרת שלעין יש קשר עם הלב, אפשר להשליך על אברים נוספים ולומר שאולי גם להם יש קשר לאברים חיוניים. לכן יש לחלל שבת על כל סכנת אבר, אף במלאכות האסורות מהתורה, משום ספק סכנת נפשות, שמא גם אבר זה קשור לאברים חיוניים.

בשו"ת יביע אומר (חלק ג, יו"ד, סימן כג, אות כט) הביא, שקשה לקבל את ההגהה בדברי התוספות שראינו בהערה הקודמת, כי כדברי התוספות מופיע בראשונים נוספים (ביניהם האגודה – בגירסה אחרת מהגירסה שצינתי לעיל) וקשה לומר שבכולם נפלה טעות. לכן פירש את דבריהם ואת דברי רבנו תם שהובאו באור זרוע, על פי דברי המאירי במסכת עבודה זרה (דף כח, ע"ב). המאירי מסביר שדברי הגמרא שציננו את הייחודיות של העין שקשורה ללב, לא באו לומר שבגלל זה הסכנה של העין מסכנת באופן מיוחד את החיים, אלא סכנה של כל אבר מסכנת חיים, אך סכנת העין באה בקלות ובמהירות, ולכן יש להיזהר בה במיוחד.

לפי שני ההסברים הללו – של שו"ת מלמד להועיל ושל שו"ת יביע אומר על פי המאירי, שיטת רבנו תם נובעת מחשש לפיכוח נפש, ולא מתוך טענה שסכנת אבר אחד מצדיקה חילול שבת במלאכות דאורייתא. למעשה, דבר זה מפורש בדברי רבנו תם שהובאו באור זרוע, במרדכי ובגהות מימוניות. כך גם מפורש בדברי התוספות שהובאו בהערה הקודמת, לפי הגירסה שלפנינו ללא תיקון. לפי זה, שיטת רבנו תם (והתוספות – לפי הגירסה שלפנינו) אינה משליכה כלל על הדיון לגבי שימוש בשתל הקוכלארי בשבת, משום שאי-השימוש בו בפני עצמו אינו גורם סכנת חיים בצורה ישירה, ולכן אינו נחשב כפיכוח נפש ואף לא ספק פיקוח נפש.

במקרה שעלולה להגיע סכנת חיים עקב אי-היכולת להיזהר מסכנה, כבר עסקנו לעיל.
¹³ בב"ח הבין את דברי השו"ע אחרת. ראה מה שכתבו השו"ע (ס"ק יב), מגן אברהם (ס"ק יד) וכף החיים (ס"ק קל) בעניין זה.

האם יעילות שמיעה נמוכה בטווח הארוך נחשבת סכנת אבר?

אפשר אולי להגדיר את הצורך בשתל כ'סכנת אבר' מכיוון אחר: ההשפעה של אי-השימוש בשבת לטווח הארוך. בספר קצות השלחן¹⁴ (סימן קלח, בדי השלחן ס"ק יח בסופו) כתב שגם מקרה שבו עלול להיגרם לאבר נזק שיהפוך אותו לבעל תפקוד נמוך יותר ממה שהוא אמור להיות, נחשב סכנת אבר, למרות שלא נשקפת סכנה של אבדן גמור של האבר או יכולותיו. דבריו הובאו בשו"ת משנת יוסף (חלק ו, סימן צא). כך כתב גם בספר חוט שני (שבת חלק ד, מהדורה שניה, עמ' קצט).

מחקרים שונים הראו, שכדי לסייע למוח להתרגל לאותות החשמליים הנשלחים אליו מהשתל דרך עצב השמיעה, ולהבין מתוכם את הקולות והדיבור, יש צורך בשימוש רציף בשתל. בגלל שהשבת חלה פעם בשבוע, הפסקת השימוש בשבת תקטע את הרצף.

לפי דברי קצות השלחן, אפשר אולי להחשיב את הצורך ברציפות השימוש על מנת להצליח בשימוש בשתל לטווח הארוך בתור הצלה של יכולת השמיעה. אמנם התהליך יצליח ברמה מסוימת גם בלי השימוש בשבת, אך הוא יצליח עוד יותר אם ייעשה שימוש בשבת, ויכולותיה של האוזן תישארנה נמוכות. מצד שני יש מקום לומר, שסכנת אבר שעבורה מותר לעשות פעולות האסורות מדרבנן, היא דווקא במצב שבו אבר תקין עלול להיפגע, ולא מצב שבו אבר שהוא כבר פגוע עשוי לפתח יכולות חדשות שלא היו לו באמצעות תהליך רפואי. אולי הסיוע לשיפור השמיעה באמצעות השתל בטווח הארוך אינו נחשב כסכנת אבר גם לפי דעת בעל קצות השלחן¹⁵.

מכל מקום, הצורך ברציפות השימוש לצורך ההצלחה של השמיעה ברמה גבוהה בטווח הרחוק היא שיקול שצריך להביא בחשבון כאשר עוסקים בדיונים הפרטניים בהמשך¹⁶.

האם הצורך בשתל נחשב כחולי שאין בו סכנה?

דרגת החולי הבאה בהלכה אחרי סכנת אבר היא 'חולה שאין בו סכנה'. מופיע בגמרא (מסכת שבת, דף קכט, ע"א) שמותר לומר לנגי לעשות עבורו אף מלאכות האסורות מהתורה. אך יש מחלוקת בין הראשונים, בשאלה אלו איסורי שבת מותר ליהודי לעשות עבור חולה זה¹⁷. השלחן ערוך (או"ח, סימן שכח, סעיף יז) פוסק כדעת הרמב"ם¹⁸, שעבור חולה שאין בו סכנה מותר ליהודי לעשות דברים שנאסרו בשבת מדרבנן בתנאי שהוא עושה אותם בשינוי.

החיי אדם (חלק ב-ג, סימן סט, סעיף יב) כותב, שאם אי אפשר לעשות את האיסור מדרבנן בשינוי, אפשר להקל לעשותו אף ללא שינוי. דבריו הובאו במשנה ברורה (סימן שכח, ס"ק קב) ובכף החיים (סימן שכח, ס"ק קיא)¹⁹. לעומת זאת, בשו"ת יביע אומר (חלק י, או"ח, סימן נה, הערות לחלק א, אות כב) כתב, שהספרדים ההולכים לאור פסיקת מרן השלחן ערוך, שפסק כשיטת הרמב"ם, אינם יכולים להקל בעשיית איסור דרבנן בשבת שלא בשינוי עבור חולה שאין בו סכנה.

בשלחן ערוך הרב (סימן שכח, סעיף יט) התיר ליהודי לעשות עבור חולה שאין בו סכנה אף מלאכות האסורות מהתורה בשינוי. גם בשו"ת רב פעלים (חלק א, או"ח, סימן כ) מופיע כדבר פשוט שהדבר מותר. לעומת זאת, בשער הציון (סימן תצו, ס"ק ט) מופיע בצורה פשוטה שאסור לבצע עבור חולה שאין בו סכנה מלאכות דאורייתא בשינוי. גם בספר חוט שני (שבת חלק ד, מהדורה שניה, עמ' קצט) כתב כדברי שער הציון. בשו"ת אור לציון (חלק ב, פרק לו, הערה ד) פסק כדברי שלחן ערוך הרב. גם בילקוט יוסף (שבת ד, סימן שכח, - דיני חולה שאין בו סכנה בשבת, הערה אות יב) כתב בשם אביו זצוק"ל, שהמיקל לעשות עבור חולה שאין בו סכנה מלאכות דאורייתא בשינוי, יש לו על מי לסמוך. בשו"ת שבט הלוי (חלק ח, סימן צג) התיר לעשות מלאכה

¹⁴ של הגרא"ח נאה זצ"ל.

¹⁵ דבר זה דומה לכאורה לדברי הגר"ש וואזנר שבשט הלוי (חלק ה, סימן מז) והגר"י נויבירט שנשמת אברהם (או"ח, סימן של, סוף ס"ק כ), שאסרו לחלל שבת עבור הצלת ביציות מופרות ('הפריית מבחנה'), כי עוד לא נוצר מהם אדם חי, ולכן הצלה זו אינה דומה להצלת חיים של מי שכבר חי ועלול לחילה לאבד את חייו.

¹⁶ ראה עוד בתשובת הגר"ש גרוס, שהובאה בספר יעיר לי אוזן (חלק תשובות הרבנים, עמ' יח).

¹⁷ לא נפרט את השיטות כאן. השיטות מופיעות בבית יוסף (או"ח, סימן שכז, סעיף יז).

¹⁸ זו ההבנה המקובלת בדברי השלחן ערוך. ראה עוד בהערה 13.

¹⁹ בדברי שניהם אין פסיקה מוחלטת כדברי החיי אדם, אך נראה שהם מקבלים את שיטתו.

מהתורה בשינוי כאשר אין אפשרות אחרת. בדבריו הוא כותב שצריך שינוי 'כהלכה', כלומר שינוי מובהק שאין בו ספק.

[אם נגדיר את הצורך בשתל כ'סכנת אבר', מאחד הטעמים שראינו לעיל, אפשר שאף המחמירים לגבי חולה שאין בו סכנה, יודו שעבור סכנת אבר מותר ליהודי לעשות מלאכה מהתורה בשינוי.]
בחיי אדם (חלק ב-ג, כלל סט, סעיף יג) כתב קולא נוספת בעניין החולה: כאשר דבר הותר בעשייה על ידי יהודי עבור חולה שאין בו סכנה, הוא הותר אף אם יש גוי שיכול לעשות זאת במקומו. לעומתו, בקיצור שלחן ערוך (סימן צא, סעיף טז) כתב שרק כשאין אפשרות שגוי יעשה, אפשר שיהודי יעשה איסור דרבנן בשינוי. דברי החיי אדם נפסקו על ידי המשנה ברורה (סימן שכח, ס"ק נא,נד), והובאו אף בכף החיים (סימן שכח, ס"ק קיב), אך כף החיים מציין שבדברי המגן אברהם בסוף סימן שכח (ס"ק נה) נראה שיש להעדיף עשייה על ידי גוי²⁰. גם לפי הגר"ש וואזנר בשבט הלוי (חלק ח, סימן צג) יש לכתחילה לומר לגוי לעשות חילול שבת עבור החולה, ולא לעשות אפילו איסור דרבנן בשינוי, אם אפשר לבקש מגוי. גם בספר מאמר מרדכי (שבת חלק ה, פרק קה, הערה ג) נראה שנוטה לפסוק כדעת הקיצור שלחן ערוך.
כדי לדעת האם מי שנצרך לשתל הקוכלארי בשבת עונה להגדרה של 'חולה שאין בו סכנה', נעייין בהגדרות שנתנו הפוסקים לרמת החולי הזו.

בחינושי הרשב"א (מסכת שבת, דף קכט, ע"א) הביא בשם הרמב"ן את ההגדרה הבאה:
והוי יודע שלא התירו דברים הללו כלל אלא בדבר שיש ממנו חולי לכל הגוף של אדם כגון חיה (וילדה) שלשים (בשלושים הימים שאחר הלידה)...שהוא נופל למשכב או מצטער החולה ממנו, אבל חושש והוא מתעסק כבריא אין מתירין לו אפילו שבות של דבריהם ואפילו על ידי גוי.
דברי הרמב"ן צוטטו מתוך חידושי הרשב"א גם במגיד משנה (הלכות שבת, פרק ב, הלכה ז).
דברים קרובים לאלו כתב הר"ן (על הרי"ף מסכת שבת, דף לט, ע"ב – בדפי הרי"ף):
ומסתברא דכי שרינן להו לומר על ידי נכרי הני מיילי בחולה שהוא נופל מחמת חליו למשכב אבל במיחוש שאדם מתחזק בו והולך כבריא לא.
ההגדרות הללו נפסקו בשלחן ערוך וברמ"א (או"ח, סימן שכח, תחילת סעיף יז).
חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, הגה: או שיש לו מיחוש שמתעורר וחלה ממנו כל גופו שאז אף על פי שהולך כנפל למשכב דמי...

אם כן, דווקא מי שהחולי שלו מפיל אותו למשכב או משפיע על כל גופו לרעה, נחשב חולה שאין בו סכנה, שעבורו הותרו הדברים שלמדנו. אדם שאינו שומע אמנם לא סובל ואינו נצרך לשכב במיטתו כל היום, אך הוא מתפקד הרבה פעמים בצורה מאוד לקויה, ויש לו צער גדול מחמת חוסר התקשורת עם העולם. לכן אולי יש מקום להגדירו כחולה שאין בו סכנה. הפוסקים נחלקו בשאלה זו. בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ו, סימן ו) דחה אפשרות זו:

והנה לבי מגמגם הרבה לבוא להחשיב את החרש כחולה שאין בו סכנה...
דראשית, קשה עצם דבר - ההנחה להחשיב איש כזה, שאינו מרגיש בגופו שום צער ומיחושים והוא בריא בכל אבריו, כחולה שאין בו סכנה.
ושנית, זה שמצינו שמתירים בחולה שאין בו סכנה הוא כשהדבר בא לשם ריפוי והטבת המיחושים והקלת צער החולי, אבל לא כשאין הדבר בא בכלל לשם ריפוי והטבה, והכי מבאר בכזאת בשו"ת הגרע"א ס' ה' דמה שמותר לחולה הוא רק משום רפואה שלא יכבד החולי ע"ש, ובנידוננו הרי אין הדבר בא לשם רפואה או לשם הקלת עצם מחלת חרשותו אף במשהו.
הטענה השניה של הציץ אליעזר מופיעה גם בקובץ מבקשי תורה (קובץ הזכרון לגרש"ז חלק א – יום טוב, סימן ה, אות ח) בשם הגרש"ז אוירבך והגר"ש אלישיב.

²⁰ אפשר אולי לדחות את הוכחת כף החיים מדברי המגן אברהם, ולומר שהמגן אברהם כתב שעדיף על ידי גוי דווקא במקרה שעליו הוא דיבר, משום שיש שם חשש שהיהודי יגיע בטעות לאיסור דאורייתא.

בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ו, סימן פו) סובר שדווקא חוסר שמיעה לזמן גדול (שבוע או יותר) נחשב כחולי שאין בו סכנה, אך חוסר שמיעה למשך יום אחד נחשב רק כ'מצטער', אלא אם כן חוסר השמיעה עלול לגרום לחולי בהמשך.

לעומתם, בספר יעיר לי אוזן (חלק תשובות הרבנים, עמ' יג) הובא במכתבו של הגרמ"ש קליין בשם הגר"ש וואזנר, שאפשר להגדיר מי שאינו שומע כחולה שאין בו סכנה.

כדברי הגר"ש וואזנר כתבו גם שו"ת באהלה של תורה (חלק ה, סימן כח), בתשובת הגרש"ד גרוס שהובאה בספר יעיר לי אוזן (חלק תשובות הרבנים, עמ' יח) ובשו"ת ואשיבה דברי (סימן יג).

כל זאת לגבי מבוגר, אך עבור ילדים הנצרכים לשלל נראה שיש להתיר כל מה שמתירים עבור חולה שאין בו סכנה, כי הרמ"א (או"ח, סימן שכח, סעיף יז) מביא בשם הראשונים, שכל צרכי קטן מוגדרים כצרכי חולה שאין בו סכנה²¹.

כבוד הבריות

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ו, סימן ו) הגדיר את הצורך של מי שמשמש במכשיר שמיעה כ'כבוד הבריות', משום שלולי המכשיר הוא מנותק מסביבתו, ומרגיש אי נעימות גדולה. לפי הגדרה זו, הוא מתיר לעשות בשבת דברים האסורים מדרבנן, כשנעשים ישירות כדי לאפשר את השמיעה, ולא כהכנה לכך²². בתנאים מסוימים הוא אף התיר (עקרונית²³) דברים האסורים מן התורה.

נקודה לסיים הדיון בהגדרת הצורך בשתל

ראינו אפשרויות שונות להגדרת הצורך בשתל. אך כשבאים לדון הלכה למעשה יש להבדיל בין המשתמש בשתל לבין המדברים אליו. לא כל הצרכים שהבאנו יכולים להתיר את הדיבור אל המשתמש בשתל. כמוכן שכפי שנראה בהמשך יש מקום להחשיב את הדיבור אל המשתמש בשתל כהיתר גמור, אך לפי מי שסובר שהדיבור אליו אינו היתר גמור, לא כל הטענות שנכתבו לעיל תהיה שייכת לדיון²⁴.

דיון הלכתי על פרטים שונים בשימוש בשתל

אספקת החשמל לחלקי השתל

כפי שלמדנו בגיליון 23, מערכת השתל מורכבת משני חלקים:

- חלק פנימי, שמושגל בנייתו, וכולל מקלט ומערך אלקטרוני.
- חלק חיצוני, שכולל מיקרופון, מעבד ומשדר.

לחלק הפנימי אין סוללה, והוא מקבל את כל אספקת החשמל שלו בצורה אלחוטית (באמצעות השראה אלקטרומגנטית²⁵) מהחלק החיצוני.

החלק החיצוני מקבל את אספקת החשמל שלו מסוללה נטענת או חד-פעמית, שאותה יש לטעון או להחליף בתדירות די גבוהה (בערך פעם ביום-יומיים, תלוי בגורמים שונים ויכול להשתנות גם בין ימים שונים).

הדלקת החלק הפנימי של השתל על ידי הצמדת החלק החיצוני אל העור (וכיבוי בנייתו מהעור)

בגלל שהחלק הפנימי מקבל את הזנת החשמל שלו מהחלק החיצוני, אפשר לומר שהצמדת החלק החיצוני אל הראש מפעילה את החלק הפנימי, ולכאורה דינה ככל הדלקת מכשיר חשמלי ללא חוט להט. בגיליון 1 ראינו את שיטות הפוסקים השונות בהגדרת האיסור להדליק מכשיר חשמלי ללא חוט להט. לכאורה, אחרי שנגדיר את רמת החומרה של הדלקת מכשיר, ואת ההגדרה ההלכתית של הנצרך לשתל (על פי ההגדרות

²¹ ישנה מחלוקת מה הגבול בין 'קטן' ל'גדול' לעניין זה.

²² לדוגמה: טעינת סוללה עבור המשך השבת לא תיכלל בהיתר זה.

²³ הוא לא דן הלכה למעשה במקרה זה, כי בשאלה שנשאל לא היו איסורי תורה שעומדים בתנאים של הכלל ההלכתי "גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה".

²⁴ יש לציין כאן דיון נוסף שלא ראינו, בשאלה: אלו איסורי דרבנן הותרו במקום צער, גם שלא במקום חולי שכולל את כל הגוף. אך כבר כתבו הפוסקים, שקשה ללמוד ממקרים מסוימים שבהם הותרו איסורי דרבנן מסוימים למקרים אחרים. המגיד משנה (הלכות שבת, פרק ו, הלכה ט) ניסח זאת כך: "ודע שאין מדמין דבר לדבר בעניני השבותים ואין לך בס להתיר אלא מה שהתירו חכמים".

²⁵ הזנת חשמל בהשראה אלקטרומגנטית קיימת בשלל מכשירים נוספים, כמו: מטען אלחוטי למכשיר שמיעה, מטען אלחוטי לרכב חשמלי ועוד. למעשה כל שנאי זרם חילופין פועל על פי העקרון הזה.

שראינו בחלק הראשון של הדיון ההלכתי, נדע האם ובאיזה אופן מותר להצמיד את החלק החיצוני של השתל לראש.

אך יש נקודת הבדל בין השתל לשאר מכשירי החשמל המצויים, שמצריכה דיון. השתל נמצא בתוך הגוף, ולכאורה בטל לגוף²⁶, בשונה מהמכשירים החשמליים המצויים. אם נקבל טענה זו, נצטרך לעיין בשאלה האם בתיקון חלק מגוף האדם יש איסור בשבת. מצד אחד, מצאנו איסורי תורה ואיסורי דרבנן בתיקון ושיפור חלקי גוף האדם:

- אסור לקלוע את שערות הראש, משום שהקליעה דומה למלאכת בונה (שו"ע, או"ח, סימן שג, סעיף כו).
- אסור מהתורה להרחיב פתח של פצע שחין (שו"ע, או"ח, סימן שכח, סעיף כח).
- יישור אברי יילוד דומה למלאכת בונה, ולולי צורך התינוק ביומו הראשון, הדבר היה אסור (ראה שו"ע, או"ח, סימן של, סעיף ט ובמפרשים).
- בשו"ת חתם סופר (חלק א - אורח חיים, סימן עא) אסר לחתוך את ציפורן המוהל בצורה שתתאים למצוות המילה והפריעה²⁷.
- בשו"ת באהלה של תורה (חלק ה, סימן כח) ציין לדברי הגמרא בביצה (דף יח, ע"א-ב), ממנה עולה שההיתר לטבול בשבת, למרות שהטבילה מעלה את האדם מטומאה לטהרה, הוא משום שמעשיו אינם מוכיחים שהוא טובל, אלא אולי רוחץ לשם קירור גופו. לולי הסבר זה, היה אסור לטבול בשבת, כי בכך הטובל מתקן את עצמו, כשהוא עולה מטומאה לטהרה. מצד שני מצאנו מקרים שבהם אין איסור כזה, לפחות במקום צער²⁸:
- מותר להחזיר עצם שנשברה, ואף החזרת עצם שהתפרקה (ינקע') לא נאסרה מצד תיקון בניין הגוף אלא מסיבה אחרת (ראה רמב"ם, הלכות שבת, פרק ב, הלכה י וכן שו"ע, או"ח, סימן שכח, סעיפים ל, מז ובמפרשים).
- מותר לסדר חלקים שונים בגוף שזזו ממקומם ומצערים את האדם (ראה שו"ע, או"ח, סימן שכח, סעיף מג ובמפרשים).

נקודה נוספת שבה הצמדת החלק החיצוני קלה יותר מהדלקת מכשיר חשמלי, היא שאין בהצמדה זו חיבור של מגעים מוליכי חשמל, אלא בעקבותיו תגיע השראה מהסליל שתגרום לזרם בסליל הפנימי. השיטה המרכזית הסוברת שהדלקת חשמל אסורה מהתורה היא שיטת החזון איש, המבוססת על איסור בונה. בדבריו מזכיר החזון איש שחיבור חלקי המעגל נחשב חיבור חזק שחייבים עליו משום בונה, אך במקרה שלנו, שבו אין חיבור מוליכים, אפשר שגם החזון איש יודה שאין איסור משום מלאכת בונה²⁹.

בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ו, סימן פו) התיר להסיר את החלק החיצוני בשינוי לפני השינה, אם יש חשש שהוא ייזק בשינה. זאת משום שנזק כזה ימנע מהמשתמש את השמיעה למשך זמן ארוך. את הצמדת החלק החיצוני התיר הרב למשתמש קטן שיעשה זאת עבור עצמו. אך אם המשתמש הוא מבוגר, התיר הרב את החזרת החלק החיצוני בשינוי, רק אם יש חשש שחוסר השמיעה בשבת יביא בעקבותיו חולי בדרגת 'חולה שאין בו סכנה', ובתנאי שיתיר זאת פוסק נוסף שהשואל סומך עליו.

בשמירת שבת כהלכתה (פרק לד, סעיף כח) התיר להרכיב ולהסיר את החלק החיצוני בשבת. בתשובתו המופיעה בחוברת יעיר לי אוזן מהדורת תשע"ג (עמ' 61) הוא מסביר שההיתר נובע מכך שגם אם יש בהדלקת מכשיר חשמלי איסור בונה, מדובר כאן על בנין שאינו קבע, משום שמורידים את החלק החיצוני כל יום לפני השינה והוא גם נופל מדי פעם. בנוסף החיבור עצמו אינו מהודק מאוד (כדי לא ליצור לחץ על שכבת העור

²⁶ ראה גיליון 23, עמוד 8, בפיסקה 'האם השתל בטל לגוף?':

²⁷ הוא מביא הוכחה לדבריו בין השאר מסוגיית בעילת מצווה בשבת, בתחילת מסכת כתובות.

²⁸ לעת עתה לא מצאתי הסבר להבדל בין המקרים שמהם נראה שאסור לתקן את הגוף, לבין המקרים שבהם נראה שהדבר מותר.

²⁹ במכתבו השני של החזון איש לגרש"ז אורבך (הובא בשו"ת מנחת שלמה תנינא, בספר בנין שבת, חלק בונה ומכה בפטיש, פרק ז ובספר מאורי אש השלם עמ' תקכ"א), הוא כותב שמי שמסובב דינמו אינו עובר משום איסור בונה.

שבין החלק החיצוני לחלק הפנימי). הוא מוסיף בתשובתו הנ"ל שאם הדבר אפשרי ראוי לחברו על ידי קטן או בשינוי. בחוברת יעיר לי אוזן מהדורת תשעג (עמ' 25) כתבו שגם בשלחן המערכת³⁰ (חלק ב, עמ' תשכא) ובספר לב אברהם התירו את הצמדת החלק החיצוני ללא שינוי. גם בשו"ת ואשיבה דברי (סימן יג) התיר גם לחבר את החלק החיצוני ללא שינוי, אך אם אפשר בקלות, יש לחברו בשינוי בתור הידור. בהמשך התשובה סיג את ההיתר דווקא למקרה של אדם שרגיל להוריד מדי פעם את החלק החיצוני במשך היום, אך עבור מי שאינו רגיל להוריד את החלק החיצוני במשך היום, עליו להקפיד להוריד את החלק החיצוני בשינוי.

הגר"מ מאזוז בשו"ת בית נאמן (חלק א, או"ח, סימן לב)³¹ כתב, שאם המשתמש הוא קטן, יחזיר בעצמו את החלק החיצוני, ואם זה לא אפשרי – מותר למבוגר להחזירו בשינוי. בגיליון אספקלריה (גיליון 16 – סיון תש"פ, עמ' 26) התירו להחזיר את החלק החיצוני בשינוי, כגון בגב כף היד³². אך כאשר מדובר על ילד קטן שיועד להשתמש בשתל בעצמו, יש לתת לו לעשות זאת ולא להצמיד עבורו את החלק החיצוני. בחוברת יעיר לי אוזן מהדורת תשעג (עמ' 51) מופיעה תשובת הגרמ"ש קליין שמתיר את חיבור החלק החיצוני בשינוי. הוא ציין שהנחה ביד שמאל למי שרגיל להניחו ביד ימין אינו שינוי מספיק, אלא יש להשתמש בגב היד. כאשר אי אפשר להצמידו בשינוי, כתב הרב שיש לבקש מגוי לעשות זאת, ואם אין גוי, יעשה זאת קטן.

הדלקת החלק החיצוני בהצמדתו לעור (וכיבוי בניתוק)

עד כאן עסקנו בחלק הפנימי של מערכת השתל. אך בהרבה דגמים, כאשר מנתקים את החלק החיצוני של המערכת מהראש, הוא מפסיק את פעולת קליטת הקולות, העיבוד וכדומה. בהצמדה מחדש לעור, החלק החיצוני חוזר לעבודה³³. לכאורה הדיון לגבי זה דומה לדיון לגבי החלק הפנימי, אך עם שני הבדלים:

- לחומרא: לגבי החלק החיצוני לא יהיה אפשר לומר שהוא בטל לגוף.
 - לקולא: בגלל שגם כשהחלק החיצוני מנותק יש לו סוללה, והוא עדיין משדר מדי פעם³⁴, אפשר לומר שתחילת העבודה שלו עם ההצמדה אינה כמו הדלקת מכשיר כבוי לגמרי.
- יש דגמים שהחלק החיצוני שלהם אינו כבה עם ניתוקו מהראש (או שלפחות אפשר לדאוג שכך הם יפעלו). אך בצורה כזו, הסוללה של המכשיר תיגמר מהר יותר, ויש סיכוי שתעלה שאלת החלפת או טעינת סוללה בשבת, שבה נדון בהמשך.

נורות החיווי

בחלק החיצוני של השתל קיימות נורות חיווי המאותות בעקבות בעיות שונות, בין השאר כאשר החלק החיצוני לא מחובר היטב במקומו. חיווי זה נצרך בין השאר עבור הורים לילדים המשתמשים בשתל, שלא תמיד ברור להם האם החלק החיצוני של מערכת השתל של ילדיהם מחובר נכון. מדובר על נורות לד ולא על נורות להט, ולכן דינן תלוי במחלוקת שצינתי לעיל, מה הגדרה ההלכתית של הדלקת מכשיר בשבת. יש לציין, שלא כל חיווי שנוצר נצרך עבור המשתמש (ולכן נחשבים 'לא ניחא ליה'), וכן חיוויים מסוימים לא יוצרו בוודאות (ולכן נחשבים 'דבר שאינו מתכוון'). לכן יש לבדוק כל מכשיר לגופו לפי החיוויים האופייניים לו.

בחלק מהדגמים, המשתמש יכול להחליט שנורות החיווי לא יפעלו. אך לעת עתה מדובר בעיקר על דגמים שזמן הסוללה שלהם קצר יותר, ובהם שאלת החלפת הסוללה וטעינתה מצויה יותר. לכן צריך לשקול על איזו נקודה חשוב יותר להקפיד. כמו כן, לפעמים החיווי עלול להיות קריטי עבור העזרה למשתמש (בפרט ילדים), ולכן נכון להתייעץ עם פוסק מה נכון לעשות בהתאם לצורך של המשתמש.

בהנחיות של הרב ישראל רוזן זצ"ל, שמופיעות בתחומין (כרך לא, עמ' 32) הוא ממליץ לכסות את נורת החיווי, אם אין אפשרות לבטל את החיווי. כך גם ממליצים בגיליון אספקלריה (גיליון 16 – סיון תש"פ, עמ' 25).

³⁰ של הגר"י יוסף שליט"א.

³¹ תשובה זו הופיעה לפני כן בקובץ עטרת שלמה (בהוצאת המכון הטכנולוגי להלכה), חלק י.

³² לא בטוח שלכל אחד זה יהיה מעשי. בכל מקרה, מי שמתכוון להשתמש בעצה זו, מומלץ שיתאמן בימות החול.

³³ נסביר איך החלק החיצוני יודע שהוא מוצמד, ועליו לחזור לעבודה: החלק החיצוני משדר מדי פעם אות קצר, ומחכה לראות האם קיבל תגובה. כאשר הוא מקבל את התגובה האופיינית לחלק הפנימי, המעבד שלו יודע שהוא מחובר.

³⁴ כפי שהוסבר בהערה הקודמת.

החלפת סוללה

בחלק מהדגמים, הסוללה לא מצליחה לספק חשמל למשך כל השבת ברציפות, והיא נגמרת בתוך השבת. קיימים דגמים שהסוללה שלהם אמורה להחזיק יותר מ-24 שעות, אך זה תלוי בשימוש שהיה באותו יום. כמו כן, לא תמיד אפשר להחליט להשתמש בכל דגם שיהיה, בוודאי אחרי ניתוח ההשתלה. גם אילו כל הדגמים היו מחזיקים 24 שעות ללא טעינה או החלפה, הבעיה הייתה מתרחשת בראש השנה, ביום טוב שני של גלויות או ביום טוב הסמוך לשבת.

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ו, סימן ו, אות יח) התיר החלפת סוללה במכשיר שמיעה על ידי גוי. בשמירת שבת כהלכתה (פרק לד, סעיף כח) התיר לרמוז לגוי להחליף את הסוללה³⁵. בגיליון אספקלריה (גיליון 16 – סיון תש"פ, עמ' 26) כתבו שאפשר לרמוז לגוי להחליף את הסוללה, וכשהדבר לא אפשרי – יש לשאול רב מה לעשות.

בשו"ת ואשיבה דברי (סימן יג) התיר להחליף סוללה כלאחר יד (בשינוי).

בשו"ת בית נאמן (חלק א, או"ח, סימן לב) התיר להחליף סוללה של שתל קוכלארי בשבת³⁶.

בספר אוזן עבדך (עמ' עא) מובאות תשובות של של הגרא"ז וייס והגר"י זילברשטיין. הגרא"ז וייס התיר להחליף סוללה על ידי גוי, ורק בשעת דחק גדולה התיר להחליף את הסוללה בשינוי. הגר"י זילברשטיין ענה שעדיף להחליף על ידי גוי, אך אם אין נכרי מותר להחליף את הסוללה בשינוי.

בקובץ עטרת שלמה³⁷ (חלק י, עמ' שכו) מובא שאם מכניסים למכשיר סוללה שכבר הייתה בשימוש לזמן מה, יש יותר מקום להקל על פי שיטת הגר"י אורבך.

לגבי טעינת הסוללה, יש אפשרות לטעון אותה בדרך שתיחשב גרמא לפחות לפי חלק מהפוסקים, בחיבור של הסוללה למטען כשהוא כבוי, אך מכוון על ידי שעות שבת להידלק לאחר זמן מה. לאחר הטעינה מחכים ששעות השבת יכבה את המטען ואז מוציאים את הסוללה³⁸.

כאשר יש אפשרות לבחור בין החלפת או טעינת הסוללה ביום טוב ראשון, לבין עשיית פעולה זו ביום טוב שני של גלויות שחל ביום חול או ביום השני של ראש השנה, עדיף לעשות זאת ביום השני, כי איסור עשיית המלאכה בו הוא מדרבנן.

שינוי הווליום

הדיון לגבי שינוי עוצמת הווליום, דומה באופן כללי לדיון על שינוי עוצמת הווליום במכשיר שמיעה, שעסקנו בו בגיליון 22.

מי שנוהג איסור לשנות נתונים על ידי הכפתורים, יכול להיעזר (לפחות בחלק מהדגמים) באופציה של נעילת מקשים, שתמנע מצב שבו נלחץ בטעות מקש, ולא יהיה אפשר לתקן את הטעות.

התייחסות כללית לכלל הנקודות שעלו בגיליון זה

במאמר בתחומין (כרך לא) פורש הגר"א רבינוביץ' זצ"ל את משנתו בעניין השתל הקוכלארי בשבת. לשיטתו (בין השאר על פי שיטת רבו, הגר"א הענקין זצ"ל) האיסורים של ההפעלות החשמליות בשבת ללא נורת להט נחשבות כיעובדין דחול', ולכן יש להתירן במקרה של שתל קוכלארי. נראה שלשיטתו כל הדיונים שנידונו בגיליון זה יהיו מותרים כשיש בהם צורך להצלת השמיעה.

³⁵ אפשר שגם הציץ אליעזר יודה שאם מספיק לרמוז עדיף לנהוג כך.

³⁶ הוא מסביר שאין בכך מתקן מנא, כי המכשיר אינו חדש אלא ישן. הרב לא מתייחס לכך שהסוללה היא חדשה, אולי הוא אינו חושש לזה, משום שהוא פוסק שלא כדעת המשנה ברורה (סימן שיז, ס"ק יח), האוסר להכניס רצועה חדשה לנעל ישנה.

³⁷ בהוצאת המכון הטכנולוגי להלכה.

³⁸ ספר חידושים וביאורים (בני ברק תשס"א, שבת, סימן יח, אות יד) ושו"ת אור לציון (חלק ב, פרק מא, הערה א) סוברים, שחיבור מגעים חשמליים למעגל כבוי אסורה משום בונה ע"פ החזו"א. לשיטתם, אף אם הטעינה תיעשה בגרמא, עצם החיבור בפני עצמו מהווה בעיה. אך לכאורה יש מקום גם להבין אחרת מדברי החזו"א, במכתב שהוזכר לעיל בהערה 29. כמו כן, יש כיום (לפחות במכשירי שמיעה, והבנתי שגם בדגמים של שתלים) מטענים שמטעינים בהשאה מגנטית, כך שבשעת הנחת הסוללה במטען אין חיבור מגעים.

סיכום

השתל הקוכלארי מאפשר את השמיעה, למי שמכשירי שמיעה רגילים לא יוכלו לעזור לו. בגיליון זה עסקנו בכמה נקודות הנוגעות לשימוש בו בשבת.

ראינו אפשרויות שונות להגדרה ההלכתית של הצורך בשתל הקוכלארי בשבת:

- פיקוח נפש: במצבים שבהם אי-השימוש עלול להוביל לסכנה, אפשר להתיר את כל הפעולות הנצרכות למניעת הסכנה, אף אם הן אסורות מהתורה. פוסקים רבים סוברים שיש לבצע את הפעולות בדרך הכי פחות חמורה שניתן, כגון עשייה כלאחר יד (בשינוי) וכדומה.
 - סכנת אבר: החזרת השמיעה לאוזן על ידי השתל כנראה לא תיחשב בפני עצמה כהצלת סכנת אבר. אך אפשר שההשפעה של אי-השימוש בשבת לטווח הארוך ייחשב כסכנת אבר. זאת משום שאי-השימוש בשתל בשבת עשוי לפגוע בהצלחה של השמיעה באמצעותו, כך שהאוזן תישאר עם רמה יותר חריפה של פגיעה בטווח הרחוק. לצורך הצלת אבר הותרו איסורי שבת שנאסרו מדרבנן (ולפחות לפי חלק מהפוסקים אף הותר לעשות עבורו מלאכות האסורות בשבת מהתורה, אם הן תיעשינה בשינוי). אם כי בשונה מ'סכנת אבר' שבה מצילים אבר קיים מלהיפגע, במקרה של השתל הקוכלארי מנסים להביא אבר שכבר נפגע למצב טוב יותר, ולכן לא ברור שהמצב נחשב ליסכנת אבר.
 - חולה שאין בו סכנה: פוסקי דורנו והדור הסמוך לנו נחלקו האם אדם שאינו שומע מוגדר כחולה שאין בו סכנה, שעבורו הותרו איסורי שבת שנאסרו מדרבנן, כאשר הם נעשים בשינוי, ולפי חלק מהפוסקים הותרו איסורי דרבנן אף ללא שינוי או אף מלאכות האסורות מהתורה בתנאי שתיעשינה בשינוי.
 - בשו"ת ציץ אליעזר הגדיר את מצבו של מי שאינו שומע, בתור 'כבוד הבריות', שעקרונית דוחה אף איסורי תורה, אך כל זה רק בתנאים מסוימים.
הפעולות שעליהן למדנו בגיליון זה הן:
 - הצמדת וניתוק החלק החיצוני, הגורמות הדלקה וכיבוי של חלקי המערכת.
 - נורות החיווי הנדלקות בצבעים שונים עקב מצבים שונים של המערכת.
 - החלפת הסוללה, כאשר היא נגמרה בשבת.
 - שינוי הווליום.
- לגבי כל נקודה סקרנו בקצרה דעות בפוסקי דורנו, ובחלק מהם ראינו הרחבה של הדיון ההלכתי.

כתובים על ספר

סקירת ספרים וחיבורים בנושאי הלכה, מדע וטכנולוגיה

המידע ההלכתי במדור זה אינו בא כהוראת הלכה למעשה.

המדור הוא בעל אופי היסטורי, ולכן חלק מהדיונים המוזכרים בו נוגעים במציאות שאינה עדכנית כיום.

מעשה וגרמא בהלכה

הרב לוי יצחק הלפרין

הספר דן בהרחבה בסוגיות של עשייה עקיפה שלא מתייחסת לאדם כפעולה ישירה שלו, עבור נושאים הלכתיים שונים. בין השאר נידונו בספר

הנושאים: אשו משום חיצו, כח ראשון וכח שני, כח כחו, מצמצם ופעולות הנעשות על ידי משקל האדם ולא בתנועת אבריו.

הדיון בספר לגבי סוגיית גרמא המרכזית (מסכת שבת דף קכ), שעוסקת בכיבוי שרפה בשבת בגרמא ומחיקת שם ה' בגרמא מצומצמת, אך היא מוזכרת תוך כדי העיסוק בסוגיות אחרות.

הספר הוא אחד החיבורים המקיפים הראשונים שנכתבו על נושא זה, והוא יכול לסייע לרבים

מהעוסקים בתחום של הלכה וטכנולוגיה.

הספר זמין במאגר אוצר החכמה.

המכון הטכנולוגי להלכה הדפיס בשנת תשע"ג את

הספר 'החשמל בשבת', שבמובנים מסוימים יכול להיחשב כספר השלמה לספר זה.

נראה שהספר הבסיסי ביותר מבין ספריו של הגאון רבי לוי יצחק הלפרין זצ"ל, שהיה ראש המכון הטכנולוגי להלכה שנים רבות, הוא הספר

'מעשה וגרמא בהלכה'. הספר, שנדפס בשלת תשל"ח, דן בסוגיות יסודיות הנוגעות להגדרות של פעולות הנחשבות למעשה ישיר של האדם ופעולות עקיפות הנחשבות למנותקות ממנו ברמה מסוימת (גרמא וכדומה).

בתחילת הספר מופיעה פתיחה של הגאון הרב שאר ישוב הכהן זצ"ל, שהיה נשיא מכון הארי פישל, שבמסגרתו פעל המכון בשנותיו הראשונות.

בפתיחה זו סוקר הרב הכהן את

סוגיית גרמא ודעותיהם של כמה מגדולי הפוסקים בשאלת הגבול בין גרמא למעשה. כמו כן, הוא מתאר את פעולת מפסק 'מניעת מונע', שעשוי להיחשב כגרמא לכל השיטות בתנאים מסוימים.

מעשה וגרמא בהלכה

יחס האדם לתוצאות פעולתו, בהדגשה מיוחדת למעשה בשבת, לאור הכניית ההלכות של הטכנולוגיה החדישה

מאת

הרב לוי יצחק היילפרין
ראש מחלקת ההלכה,

הוצאת מכון מדעי טכנולוגי לפניות הלכה
ירושלים תשל"ח

הגיליון נערך בס"ד בידי אליעזר טויק

להערות, לתגובות ולקבלת העלון בדוא"ל:

halacha.tech@gmail.com

יורה מדע
הלכה, מדע וטכנולוגיה